

3.26. ПРОБЛЕМИ РОЗБУДОВИ СИСТЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ У ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

PROBLEMS OF DEVELOPING A SYSTEM OF PSYCHOLOGICAL ASSISTANCE IN VOCATIONAL (VOCATIONAL-TECHNICAL) EDUCATION INSTITUTIONS

Оксана Лапа

кандидат педагогічних наук,
старший дослідник, докторантка
Інституту професійної освіти

НАПН України,

<https://orcid.org/0000-0002-0964-7674>

oksana.lapa@ukr.net

Oksana Lapa

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior
Researcher, Doctoral student of the Institute
of Vocational Education of the

NAES of Ukraine,

<https://orcid.org/0000-0002-0964-7674>

oksana.lapa@ukr.net

Розглянута психологічна допомога у закладах професійної (професійно-технічної) освіти з точки зору екосистемного підходу. Зазначено мету, завдання, зміст, структуру всеукраїнського проекту «Екосистема психологічної допомоги у сфері освіти». Виокремлено особливості екосистеми психологічної допомоги у закладах професійної (професійно-технічної) освіти. Проаналізовано проблеми ментального здоров'я учасників освітнього процесу закладів професійної (професійно-технічної) освіти в сучасних умовах воєнного суспільства.

Considered psychological assistance in institutions of professional (vocational and technical) education from the point of view of the ecosystem approach. The purpose, task, content, and structure of the all-Ukrainian project «Ecosystem of psychological assistance in the field of education» are specified. Peculiarities of the ecosystem of psychological assistance in institutions of professional (vocational and technical) education are highlighted. The mental health problems of participants in the educational process of professional (vocational and technical) education institutions in the modern conditions of a military society are analyzed.

Ключові слова: екосистема, психологічна допомога, ментальне здоров'я, педагогічні працівники, практичний психолог, здобувачі професійної освіти, заклади професійної (професійно-технічної) освіти.

Keywords: ecosystem, psychological help, mental health, educator, practical psychologist, vocational education students, vocational (vocational-technical) education institutions.

Історичні події останніх років склалися таким чином, що на території України сучасні світові глобалізаційні виклики ускладнилися воєнними діями та їх наслідками.

Сучасна модель освіти почала переживати кризу ще за часів початку пандемії COVID-19, коли бурхливого розвитку набули методи і технології дистанційного навчання, а також їх онлайн та самостійні форми.

В українському суспільстві повномасштабне вторгнення породило велику кількість освітніх викликів: від масштабної зовнішньої і внутрішньої міграції усіх учасників освітнього процесу, зміни змісту навчальних дисциплін до неможливості організувати стабільний освітній процес в умовах частих повітряних тривог. Отже, освіта потребує нової моделі власного розвитку періоду сучасної турбулентності і складності суспільних процесів.

Усе більшої популярності набуває еколітарна модель освіти, основою якої є екосистемний підхід.⁸⁸⁰ Мета цього підходу полягає у системному баченні процесів і взаємозв'язків у процесі формуванні екологічних людських відносин усередині та зовні освітньої системи, підтримці її цілісності, регульованості, збереження і захисту. Можемо припустити, що саме екосистемний підхід дозволить не тільки зберегти український освітній простір, але й забезпечити його подальший повоєнний розвиток.

Як зазначає І. Леонтьєва (2023), екосистемна модель освіти є «унікальним і єдиноможливим в сучасних умовах механізмом збереження й розвитку людства, системоутворюючим вектором нової якості життя». Також у цьому дослідженні авторка наводить базову формулу освітньої екології «2+3+4+5» – формулу освітньої екології, яка розшифровується за двома типами відношень (людина-людина і людина-суспільство) у трьох середовищах (соціально-освітньому, освітньо-інституційному і сімейно-освітньому), під впливом чотирьох факторів (психологічного, екологічного, політичного та економічного) і врахуванні п'яти видів попиту (фізіологічного, психологічного, естетичного, розвитку талантів та інновацій). Даний конструкт тримають три основних суб'єкти цінностей – педагог, вихователь і суспільство, які і є своєрідним «клеєм» освітньої екології.⁸⁸¹

Освітні екосистеми виконують функції: максимальної продуктивності та кругообігу ресурсів (матеріальні і нематеріальні ресурси оптимально і природовідповідно розподіляються); розмаїття (забезпечення стабільності через масовість ролей і учасників); адаптивності (здатність пристосовуватися і реагувати на зміни в середовищі та потреби здобувачів освіти); масштабованості

⁸⁸⁰ Леонтьєва, І. (2023). До проблеми розбудови екосистеми вищої педагогічної освіти. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*, 40 (2), 19–25. <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2023.403>

⁸⁸¹ Леонтьєва, І. (2024). Екосистемний підхід як методологічний орієнтир інноваційного розвитку вищої педагогічної освіти. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*, 41(1), 21–26. <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2024.413>

(різноманітні розміри освітніх одиниць – від груп здобувачів і освітніх установ до світового освітнього товариства).

І. Леонтєва виділяє важливі властивості освітніх екосистем, а саме:⁸⁸² 1) відкритість без галузевих обмежень; 2) потенційність у створенні симбіотичних відносин і взаємозалежностей; 3) зростання навколофокусної дільності чи ціннісної пропозиції; 4) відповідність певному життєвому циклу. З іншого боку, освітня екосистема має як загальні (саморозвиток, саморганізація, саморегуляція), так і специфічні властивості (власна інфраструктура, інтереси, спільнота, ресурси, зв'язки), які визначають як загальний освітній вектор руху закладу, так і побудову індивідуальної освітньої траєкторії кожного здобувача.

Зазначимо, що питання екосистемного підходу у розвитку української освіти є недостатньо вивченими, але повномасштабне вторгнення прискорило їх розвиток і впровадження у вітчизняні освітні інституції.

Так, враховуючи гостру соціальну необхідність, у листопаді 2022 року, в рамках Національної програми психічного здоров'я та психосоціальної підтримки (за ініціативи першої леді України Олени Зеленської) Міністерство освіти та науки презентувало проєкт «Екосистема психологічної допомоги у сфері освіти».

Метою проєкту було заявлено надання психосоціальної підтримки широким масам здобувачів освіти, освітян, фахівців психологічної служби освітніх інституцій. Окрім цього, проєктом передбачається супервізія для освітян і фахівців психологічної служби, а також створення системи психологічної допомоги людям з емоційними проблемами. Звичайно, останнє завдання передбачає спеціальну підготовку практичних психологів закладів освіти, які зможуть працювати зі складними (клінічними) випадками за програмами з доведеною ефективністю.

Для масової реалізації проєкту Асоціацією інноваційної та цифрової освіти МОН України за сприяння Українського інституту розвитку освіти, Посольства США в Україні, Міжнародної гуманітарної організації «Людина в біді» та Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) було створено і наповнено матеріалами сайт

⁸⁸² Леонтєва, І. (2024). Екосистемний підхід як методологічний орієнтир інноваційного розвитку вищої педагогічної освіти. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*, 41(1), 21–26. <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2024.413>

«Екосистема психологічної допомоги» (2022).⁸⁸³ Учасникам освітнього процесу була запропонована програма «Практичні навички подолання стресу», а також 108 коротких відеоматеріалів, метою яких є психосоціальна підтримка і саморегуляція.

На вищезгаданому сайті освітяни мають можливість пройти курс «Перша психологічна допомога учасникам освітнього процесу під час та після завершення воєнних дій», звернутися за допомогою до супервізорів, залучитись до телеграм-спільноти «Екосистема психологічної допомоги у сфері освіти», а також подати заявку на навчання для роботи з посттравматичними стресовими розладами (ПТСР), депресіями, тривожними станами тощо.

За два роки існування проєкту «Екосистема психологічної допомоги у сфері освіти» можемо зазначити результати його роботи, а саме: актуальність, широку доступність, масштабність охоплення усіх учасників освітнього процесу, зрозумілість запропонованих технік і матеріалів, можливість оперативного поповнення практичної і теоретичної матеріальної бази проєкту.

Виходячи з довготривалості та глобальності воєнних дій на українських територіях, а також післявоєнної відбудови вітчизняної економіки, зазначимо актуальність аналізу проблем розбудови екосистеми психологічної допомоги безпосередньо у закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Перш за все, ми вважаємо, що у процесі реалізації представлена екосистема психологічної допомоги у сфері освіти по відношенню до екосистеми закладу професійної (професійно-технічної) освіти є підсистемою, адже тільки частково презентує функціонал вищезгаданого закладу, а саме психологічні і соціальні відносини та їх суб'єктів.

Результатами успішного функціонування екосистеми психологічної допомоги є оптимальний стан ментального здоров'я учасників освітнього процесу. Якісна підготовка висококваліфікованого фахівця у даній екосистемі є опосередкованим завданням.

До проблем розбудови екосистеми психологічної допомоги закладу професійної (професійно-технічної) освіти відноситься недостатня кількість, а часто і відсутність у закладах фахівців

⁸⁸³ Міністерство освіти і науки України. (2022a). Екосистема психологічної допомоги у сфері освіти. Сайт МОН України. <https://www.mentalhelp.in.ua/>

психологічної служби. Таким чином, надання первинної психологічної допомоги здобувачам освіти є додатковим обов'язком педагогічних працівників, вихователів та іншого персоналу. Це приводить до: 1) надання менш кваліфікованої першої психологічної допомоги; 2) необхідності організації додаткового підвищення кваліфікації педагогічних працівників у галузі збереження ментального здоров'я; 3) необхідності організації частих супервізій і консультацій педагогічних працівників, які займаються проблемами збереження ментального здоров'я учасників освітнього процесу; 4) прискорення професійного вигорання педагогічних працівників за рахунок збільшення робочого, когнітивного, емоційного та інших видів навантаження.

Також зазначимо збільшення кількості категорій громадян і здобувачів освіти, з якими доводиться працювати педагогам і практичним психологам закладів професійної (професійно-технічної) освіти у процесі поліпшення ментального здоров'я в умовах сучасних воєнних викликів. Це внутрішньо переміщені особи; дорослі і діти з інвалідністю чи іншими особливими потребами; ветерани воєнних дій; діти з сімей, які мають загиблих родичів та ін. Збереження ментального здоров'я під час професійного навчання вимагає від педагогів і працівників психологічної служби пошук інноваційних методів навчання, розвитку психічних процесів (пам'яті, мислення, уваги та ін.).⁸⁸⁴

Окрім цього, функціонування екосистеми психологічної допомоги закладів професійної (професійно-технічної) освіти передбачає залучення до неї представників інших спільнот (вузьких спеціалістів з психологічної, медичної, соціальної, юридичної допомоги; фахівців-практиків, роботодавців та ін.), що потребує від фахівців психологічної служби високого розвитку діагностичних і комунікативних навичок.

Якісно і кількісно масштабуються проблеми ментального здоров'я усіх учасників освітнього процесу закладів професійної (професійно-технічної) освіти, які вимагають спеціальної підготовки практичних психологів для роботи складними (клінічними) випадками за програмами з доведеною ефективністю. Процес такої підготовки

⁸⁸⁴ Лапа, О. В. (2023). Запобігання професійному вигоранню педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти у воєнний час: Наукова доповідь на методологічному семінарі «Актуальні проблеми охорони психічного здоров'я українського народу у воєнний і повоєнний час», 16 листопада, 2023 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 5(2), 1–5. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5226>

вимагатиме додаткових часових, ментальних і матеріальних ресурсів.⁸⁸⁵

Тенденцію до швидкого наростання мають проблеми професійного і ментального вигорання педагогічних і психологічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти. Ця проблема пояснюється погіршенням або зміною умов роботи (у разі переміщення закладу), зростання професійного навантаження в умовах дефіциту кадрів.

Великою проблемою оптимального розвитку екосистеми психологічної допомоги закладів професійної (професійно-технічної) освіти є загальнодержавний дефіцит фахівців по наданню вузькоспеціалізованої психологічної/психіатричної консультації, діагностики або допомоги. Відсутність необхідних спеціалістів призводить до погіршення ментального здоров'я як здобувачів освіти, так і педагогічних працівників.

У підсумку зазначимо, що екосистема психологічної допомоги закладів професійної (професійно-технічної) освіти є цілісною, відкритою, динамічною системою, процеси якої є нелінійними, але взаємообумовленими, і відображають різноманітність соціальних, політичних, ментальних, економічних особливостей розвитку української держави і світу в цілому.

Екосистемний підхід у наданні психологічної допомоги у закладах професійної (професійно-технічної) освіти приводить до покращення ефективності освітнього процесу, дозволяє найбільш ефективно використовувати наявні ресурси, координувати дії усіх учасників освітнього процесу з метою якісної підготовки висококваліфікованих фахівців, які забезпечать швидку післявоєнну відбудову нашої держави.

⁸⁸⁵ Лапа, О. В. (2024). Розвиток професійних навичок практичного психолога закладу професійної (професійно-технічної) освіти у воєнний час. In *Розвиток сучасної науки та освіти* (с. 376–379): реалії, проблеми якості, інновації: матеріали V Міжнародної наук.-практ. інтернет-конф. (м. Запоріжжя, 29-31 травня 2024 р.). ТДАТУ.